

*Jerzy Jaskiernia** <https://orcid.org/0000-0001-9401-5999>

MODEL ODPOWIEDZIALNOŚCI PRAWNOKONSTYTUCYJNEJ PREZYDENTA STANÓW ZJEDNOCZONYCH W ŚWIELE NAJNOWSZYCH DOŚWIADCZEŃ ZASTOSOWANIA PROCEDURY IMPEACHMENTU

Streszczenie. Przedmiotem analizy jest model odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej prezydenta Stanów Zjednoczonych w świetle najnowszych doświadczeń jego zastosowania wobec prezydentów: Richarda M. Nixona, Billa Clintona i Donalda Trumpa. W centrum uwagi autora znalazła się kwestia, w jak dużym stopniu mamy tu do czynienia z upolitycznieniem tej procedury w sytuacji, gdy akt oskarżenia formułuje Izba Reprezentantów, a sędzi Senat. Przeprowadzona analiza nie pozwala jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Elementy upolitycznienia, choć niewątpliwie obecne, nie pozwalają na zrównanie tej procedury z modelem odpowiedzialności politycznej, występującej w systemach parlamentarno-gabinetowych.

Słowa kluczowe: Konstytucja Stanów Zjednoczonych, prezydent, impeachment, Richard M. Nixon, Bill Clinton, Donald Trump

MODEL OF LEGAL AND CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY OF THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES IN THE LIGHT OF RECENT EXPERIENCE OF THE APPLICATION OF THE IMPEACHMENT PROCEDURE

Abstract. The subject of the analysis is the model of legal and constitutional responsibility of the president of the United States in the light of the latest experience of its application to the presidents: Richard M. Nixon, Bill Clinton and Donald Trump. The author focused on the question of how highly politicized this procedure is when the impeachment is formulated by the House of Representatives and judged by the Senate. The conducted analysis does not allow to answer this question unequivocally. The elements of politicization, although undoubtedly present, do not allow to equate this procedure with the model of political responsibility present in parliamentary-cabinet systems.

Keywords: U.S. Constitution, president, impeachment, Richard M. Nixon, Bill Clinton, Donald Trump

* Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, jerzy.jaskiernia@ujk.edu.pl

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Problem odpowiedzialności konstytucyjnej prezydenta w systemie prezydenckim jest przedmiotem wielu analiz naukowych (Szucs 2014, 409; Shin, Moon 2017, 117; Hirsh 2018, 22; Fakdadebo 2019, 34; Lee, Park 2021, 563). Szczególne zainteresowanie wzbudza tu procedura impeachmentu przewidziana w Konstytucji Stanów Zjednoczonych (Black, Bubbitt 2018; Engel, Meachan, Naftali, Baker 2018, 35). Choć procedura ta, w świetle konstytucji, nie jest zawężona do najwyższego piastuna władzy wykonawczej (Sunstein 2017, 22), to jednak najbardziej spektakularny wymiar przybiera w odniesieniu do prezydenta Stanów Zjednoczonych (Franklin 2020, 3; Morin 1996, 24; Tribe 2018, 29). Model amerykański był przy tym niejednokrotnie konfrontowany z modelami procedury impeachmentu zastosowanymi w innych państwach (Hinojosa, Perez-Linan 2006, 656; Rattinger 2017, 131; Ginsburg, Huq, Landau 2019, 9).

Procedura impeachmentu analizowana jest w kontekście jej genezy i intencji, jakie towarzyszyły jej wprowadzeniu do Konstytucji Stanów Zjednoczonych (Philips, Yoo 2021, 1191). Punktem odniesienia jest też amerykańska kultura konstytucyjna (Erskine 2010, 223). Szczególne kontrowersje wywołuje kwestia podstaw do wszczęcia procedury impeachmentu, a także to, czy mamy tu do czynienia z instytucją wyłącznie o charakterze odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej (Jaskiernia 1975, 119).

Pytaniem, które od lat nurtuje badaczy prawa konstytucyjnego, jest to, czy w przypadku procedury impeachmentu w stosunku do prezydenta Stanów Zjednoczonych mamy do czynienia z odpowiedzialnością prawnokonstytucyjną, czy też może pojawiają się tam również elementy odpowiedzialności politycznej (Klepeis 2018, 34). Pytanie to powstaje w kontekście modelu odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej prezydenta Stanów Zjednoczonych, zgodnie z którym akt oskarżenia w procedurze impeachmentu formułuje Izba Reprezentantów, a sędzi Senat (Berger 1973, 48). Niektórzy bowiem sugerują, że impeachment to po prostu „partyjna broń polityczna” (Neumann 2007, 162). Warto więc zbadać doświadczenia z zastosowaniem jej w stosunku do prezydentów Stanów Zjednoczonych w XX w. (Richard Nixon, Bill Clinton) i XXI w. (dwukrotnie Donald Trump), by ustalić, czy rzeczywiście mamy tu do czynienia z upolitycznieniem procesu zastosowania tej procedury (Gerhard 1994, 274). Podjęte procedury impeachmentu przeciwko prezydentom Stanów Zjednoczonych zasługują niewątpliwie na analizę z tego punktu widzenia (Altshuler 2000, 745).

Problem ten będzie przedmiotem analizy w niniejszym opracowaniu. Hipoteza badawcza brzmi: Choć doświadczenia z zastosowaniem procedury impeachmentu przeciwko prezydentom Stanów Zjednoczonych w XX i XXI w. niosą niewątpliwie elementy jej upolitycznienia, to jednak nigdy nie przybrały one rozmiaru, który by wskazywał, że procedura ta nabrała charakteru odpowiedzialności

politycznej, charakterystycznej dla systemu parlamentarno-gabinetowego. Nie ulega natomiast wątpliwości, że układ sił politycznych, zwłaszcza w Senacie, ma istotne znaczenie dla możliwości usunięcia prezydenta z urzędu w ramach procedury impeachmentu.

W pracy wykorzystano następujące metody badawcze: prawnodogmatyczną, historyczną oraz analizy systemowej.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROCEDURY IMPEACHMENTU

Pomimo bogactwa dowodów historycznych oraz teorii konstytucyjnych, politycznych i prawnych impeachment w Stanach Zjednoczonych pozostaje gorącym i słabo rozpoznany problemem. W szczególności wynika to z dwóch konkurujących ze sobą pomysłów dotyczących impeachmentu, które nakładają się na siebie. Z konstytucyjnego punktu widzenia impeachment jest ważnym aspektem systemu podziału władzy i narzędziem, którego Kongres może użyć do usunięcia urzędników uchylających się od swoich konstytucyjnych obowiązków lub szkodzących samemu państwu. Jednakże wkrótce po wejściu w życie Konstytucji USA zaczęła się rozwijać nowa, konkurencyjna idea impeachmentu, jako legalnego narzędzia do usuwania urzędników, którzy popełnili przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego. Idea ta miała korzenie w obywatelskich tradycjach republikańskich. Wzajemne oddziaływanie i napięcie między tymi konkurującymi ideami może pomóc wyjaśnić, dlaczego dzisiejsza polityka impeachmentu jest tak pełna napięć i słabo rozumiana (Sumrall 2020, 951; Philips, Yoo 2021, 1191).

Procedura impeachmentu jest nieuchronnie polityczna, ale to nie znaczy, że nie istnieją konstytucyjne zasady, standardy i względy, które mogą i będą kształtować rozwój polityki. Najtrudniejsze pytania konstytucyjne dotyczące mocy impeachmentu dotyczą zakresu przestępstw, które mogą być objęte tą procedurą. Można wykluczyć niektóre interpretacje konstytucyjnego języka „ciężkich przestępstw i wykroczeń”, ale standard dla niepodważalnych przestępstw, z którymi pozostaje nam się zmierzyć, nadal będzie wymagał spornego osądu politycznego, aby zastosować go w każdym konkretnym przypadku. Wiedza o tym, czy dany czyn można uznać za przestępstwo podlegające karze, jest tylko pierwszym krokiem do ustalenia, czy dana osoba powinna zostać postawiona w stan oskarżenia, a ostatecznie skazana i usunięta z urzędu (Whittington 2020, 381).

Istotnym problemem jest to, czy sięganie po tę procedurę może być potraktowane jako czynność obiektywna, czy też mamy tu do czynienia z politycznymi uprzedzeniami (Crump 2019, 1). Frank O. Bowman, po analizie doświadczeń średniowiecznej Anglii i 250 lat doświadczeń amerykańskich, uważa, że Ojcowie Konstytucji traktowali impeachment jako elastyczny instrument, możliwy do zaadaptowania do potrzeb w określonej fazie ustrojowej (Bowman 2019, 49). Stawiane jest jednak pytanie, czy impeachment tworzy wystarczające zabezpieczenie dla

bezprawnych działań prezydenta. Pytanie to ma szczególne znaczenie w sytuacji, gdy proces wdrażania tej procedury zdominowany jest przez podziały partyjne (Gerhardt 2019, 47). Stawia to pod znakiem zapytania integralność tej procedury (Rathey 2021, 123). W sytuacji braku odpowiedzialności politycznej przed Kongresem ten ostatni może doprowadzić do ustąpienia prezydenta właśnie w trybie procedury impeachmentu (Rasmussen 2020, 23). Problem ten rozważany jest także na tle szerszej konstrukcji immunitetu prezydenta od ścigania, w kontekście konsekwencji zasady podziału władzy (Brown 2022, 32).

Historycznie pierwszym przypadkiem zastosowania procedury impeachmentu przeciwko prezydentowi Stanów Zjednoczonych była procedura zastosowana w 1868 r. przeciwko prezydentowi Andrew Johnsonowi (Ross 2000). Sprawa dotyczyła niesprawiedliwego zwolnienia sekretarza ds. wojennych (Winneapple 2019, 39). Wtedy zabrakło jednego głosu w Senacie, aby pozbawić prezydenta władzy (Stewart 2009, 47). Najnowsze przypadki zastosowania procedury impeachmentu przeciwko urzędującym prezydentom dotyczyły Richarda M. Nixona (Graff 2022, 22), Billa Clintona (Cramer Brownell 2021, 5) oraz dwukrotnie Donalda Trumpa (Katyal 2019, 23).

3. PROCEDURA IMPEACHMENTU PRZECIWKO PREZYDENTOWI RICHARDOWI M. NIXONOWI

Najgłośniejszy przypadek zastosowania procedury impeachmentu dotyczył prezydenta Richarda M. Nixona i wiązał się z tzw. aferą Watergate (Uschan 2010, 28). Stanowił on podstawę analiz dotyczących funkcjonalności tej procedury z punktu widzenia zasad amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości, a zwłaszcza reguły *due proces of law* (Blum 1994, 243), wolności słowa (Kranz 1973, 173), a także stosunków władzy wykonawczej i sądowniczej (Gunther 1974, 30).

Punktem wyjściowym afery stała się publikacja Boba Woodwarda i Carla Bernsteina w „Washington Post”, ujawniająca genezę afery i próby jej tuszowania, co wywołało niebywałe poruszenie amerykańskiej opinii publicznej (Zeifman 1995, 29). W celu zdyskredytowania najgroźniejszych kontrkandydatów z Partii Demokratycznej: George’a McGoverna i Edmunda Muskiego, administracja prezydenta Nixona wynajęła pięć osób, które włamywały się do siedziby demokratów w kompleksie Watergate w Waszyngtonie. Ludzie ci podrobili dokumenty, część innych wykradli, a także wysyłali fałszywą korespondencję i założyli podsłuchy. Działania grupy rozpoczęły się jesienią 1971 r. i odbywały się za wiedzą i aprobatą prokuratora generalnego Johna Mitchella, szefa personelu Białego Domu Harry’ego Haldemana oraz doradcy prezydenta Johna Deana. 17 czerwca 1972 r. grupa włamała się, by wymienić aparat podsłuchowy, i została złapana. Prezydent, na prośbę swoich doradców, zalecił, by Centralna Agencja Wywiadowcza (CIA) zatuszowała sprawę, tłumacząc to względami bezpieczeństwa narodowego.

Uczestnikom wręczono łapówki w zamian za milczenie. Demokraci usiłowali wykorzystać aferę Watergate w kampanii wyborczej w 1972 r., lecz bezskutecznie (Pastusiak 1999, 842; O'Connel Pearson 2020, 34).

Rok później sprawcy zostali postawieni przed sądem, a 23 marca 1973 r. John Dean wyjawiał Departamentowi Sprawiedliwości powiązania włamywaczy z prezydentem. Wobec tego Nixon zdymisjonował Deana, Mitchella i Haldemana, samemu nie przyznając się do winy, i poprosił nowego prokuratora generalnego Elliota Richardsona, aby do zbadania afery wyznaczył specjalnego prokuratora, którym został Archibald Cox. W maju 1973 r. Dean zeznał przed Komisją Senacką, że Nixon nagrywał wszystkie rozmowy w Gabinetcie Ovalnym i nagrania te są dowodem, że wiedział o działaniach włamywaczy. Prokurator Cox zażądał dostępu do nagrań, prezydent jednak odmówił i nakazał Richardsonowi zdymisjonować Coxa. Prokurator generalny odmówił i sam podał się do dymisji. Nixon zwrócił się wtedy do jego zastępcy, Williama Ruckelshausa, który także odmówił i stracił stanowisko. Wobec tego Nixon powołał Roberta Borka na pełniącego obowiązki prokuratora generalnego i kazał mu zwolnić Coxa. Bork wykonał polecenie 20 października 1973 r., ale sąd federalny uchylił to zarządzenie. Mimo to do sprawy Watergate wyznaczono nowego prokuratora, Leona Jaworskiego. W marcu 1974 r. sąd skazał zdymisjonowanych doradców prezydenta, a miesiąc później Jaworski, wspólnie z Komisją Sprawiedliwości Izby Reprezentantów, ponownie zażądał wydania taśm z Białego Domu i przygotowywał wniosek o impeachment. Nixon wydał część nagrań, lecz sędzia federalny John Sirica nakazał przekazanie wszystkich. Prezydent odmówił, wobec czego Jaworski odwołał się do Sądu Najwyższego (Pastusiak 1999, 842; Conyers 1974, 4).

Od maja do lipca 1974 r. Komisja Sprawiedliwości Izby Reprezentantów rozpatrywała, czy postawić prezydenta Nixona w stan oskarżenia. Dzięki wielu głosom republikańskim Komisja wniosła o oskarżenie Nixona w związku z włamaniem i jego tuszowaniem przy użyciu organów federalnych (FBI, CIA i IRS) oraz o łapownictwo, składanie fałszywych zeznań, naruszenie Konstytucji w celu obrony własnych interesów oraz odmowę wykonania poleceń sądu. Ponadto 24 lipca 1974 r. Sąd Najwyższy, w wyroku w sprawie *United States v. Nixon* (418 U.S. 683) stosunkiem głosów 8 : 0, przychylił się do prośby Jaworskiego i nakazał prezydentowi wydanie wszystkich taśm, co Nixon zrobił. Aby uniknąć oskarżenia przez Izbę Reprezentantów i potem procesu w Senacie, prezydent postanowił ustąpić z urzędu. 8 sierpnia 1974 r. wygłosił orędzie do narodu, w którym przyznał się do niewłaściwych osądów i stwierdził, że ustąpi ze stanowiska, gdyż stracił poparcie w Kongresie, pomijając milczeniem ewentualny proces. Następnego dnia złożył dymisję na ręce sekretarza stanu (Pastusiak 1999, 845; Fry, Stolarek 1981, 391¹).

¹ Zob. też https://pl.wikipedia.org/wiki/Richard_Nixon (dostęp: 12.07.2023).

Patrząc z punktu widzenia rozpatrywanego tu problemu, należy odnotować, że w przypadku tak jednoznacznej sytuacji, jak zaistniała w aferze Watergate, nie doszło do próby ochrony prezydenta przez jego zwolenników z Partii Republikańskiej w Kongresie (Franklin, Caress, Sanders, Taratoot 2020, 78). Co prawda nie wiadomo, jak zachowaliby się oni, gdyby doszło do postępowania w Senacie, ale należy przyjąć, że decyzja Nixona o rezygnacji z urzędu była podyktowana m.in. oceną, iż w sytuacji tak spektakularnego skandalu i zgromadzonych dowodów nie może on liczyć na poparcie senatorów z Partii Republikańskiej, gdyby doszło do głosowania wniosku o usunięcie prezydenta z urzędu w Senacie. Choć więc afera Watergate miała charakter *par excellence* polityczny, to jednak – poza działaniami władzy wykonawczej o charakterze obronnym – sam przebieg procedury, włączając w to działania kolejnych specjalnych prokuratorów, sądów (w tym Sądu Najwyższego), a także Kongresu, mógł potwierdzić tezę, że było to postępowanie o charakterze odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej, a jego wynik nie był konsekwencją upolitycznienia.

4. PROCEDURA IMPEACHMENTU PRZECIWKO PREZYDENTOWI BILLOWI CLINTONOWI

Procedura impeachmentu została zastosowana przeciwko prezydentowi Billowi Clintonowi². Podczas swojej prezydentury Bill Clinton borykał się z wieloma skandalami, których badanie przez Kongres i Departament Sprawiedliwości ciągnęło się przez cały okres jego urzędowania i ostatecznie doprowadziło do głosowania za jego impeachmentem przez Izbę Reprezentantów 19 grudnia 1998 r. Był to drugi taki przypadek w historii Stanów Zjednoczonych (Cohen 2000, 45).

Skandal z początku obracał się wokół Pauli Jones, pracownicy rządu stanowego w stanie Arkansas, która oskarżyła Clintona o molestowanie seksualne. Choć sąd oddalił sprawę, uznając oskarżenia za bezpodstawne, w jej trakcie Clinton musiał złożyć zeznania. Nieco wcześniej pojawiły się niesprecyzowane pogłoski, że już jako prezydent Clinton miał romans z młodą stażystką Białego Domu Moniką Lewinsky. W styczniu 1998 r. dziennik „Washington Post” opublikował wiadomość, że w latach 1995–1997 prezydent Clinton miał w Białym Domu romans ze stażystką Moniką Lewinsky. Sprawę zaczął badać specjalny prokurator Kenneth Starr, ponieważ zachodziło podejrzenie, że w składanych pod przysięgą zeznaniach w sprawie pozwu byłej pracownicy rządu stanowego Pauli Jones przeciwko Clintonowi o molestowanie seksualne – gdy Clinton był gubernatorem stanu Arkansas – prezydent skłamał, nie przyznając się do romansu z Lewinsky

² Zob. United States Congress, House Committee of Judiciary, *Impeachment inquiry: William Jefferson Clinton, President of the United States: consideration of articles of impeachment: impeachment inquiry pursuant to H. Res. 581, Consideration of articles of impeachment. Impeachment inquiry*, U.S. G.P.O., Washington 1999, s. 4.

(Starr 2018, 48). Podczas zeznań Clinton zaprzeczył, jakoby miał z nią stosunki seksualne. Gdy wyszło na jaw, że romans ten miał miejsce, Kongres zarzucił Clintonowi składanie fałszywych zeznań i blokowanie działań organów sprawiedliwości (*obstruction of justice*) i rozpoczął proces impeachmentu. Clinton bronił się twierdząc, że jego zeznania nie były kłamstwem, opierając to na dosyć chwiejnym rozumowaniu, że miał miejsce tylko seks oralny, który nie może być uznany za pełny stosunek seksualny. Bardziej ogólnie Clinton bronił się też, twierdząc, że nieujawnienie prawdy w tak osobistej sprawie nie powinno być uznane za poważne przestępstwo. Skandal związany z Lewinsky stanowił poważne wyzwanie dla politycznej wiarygodności prezydenta Clintona w latach 1998–1999.

We wrześniu 1998 r. prokurator Starr wydał 445-stronicowy dokument szczegółowo opisujący romans i zarzuty dotyczące tego, że Clinton kłamał – zarówno wobec opinii publicznej, jak i pod przysięgą w procesie w Arkansas (Hodak 2009, 72). Ocenia się, że raport ten nie dowiódł, iż prezydent utrudniał dochodzenie sprawiedliwości, manipulował świadkami czy nadużywał władzy prezydenckiej, ale że zbudował dość mocny argument za krzywoprzysięstwem (Lavelle, Ackerman 1998, 22). Następnie 18 grudnia 1998 r. Izba Reprezentantów zatwierdziła artykuły impeachmentu przeciwko urzędującemu prezydentowi USA. Ostatecznie jednak Senat uznał te argumenty za nietrafne i uniewinnił Clintona 12 lutego 1999 r. przez głosowanie stosunkiem głosów 55 do 45³.

Robert Busby zidentyfikował i przeanalizował strategie ograniczania szkód przyjęte przez administrację Clintona w związku ze skandalem oraz wyjaśnił, jak i dlaczego Clinton przeżył najpoważniejszy kryzys konstytucyjny od czasów afery Watergate (Busby 2001, 78). W kontekście procedury impeachmentu podjętej przeciwko prezydentowi Clintonowi wskazywano, że prawdziwym celem większości w Kongresie nie było usunięcie prezydenta. Raczej starała się ona nękać Clintona tak długo, jak długo sprawuje on urząd, mając w ten sposób nadzieję, że wprawi go w zakłopotanie na tyle, by popełniał tak poważne błędy, iż jego reputacja i reputacja jego partii zostanie nieodwracalnie nadszarpnięta (Riggs 1999, 14).

Aby zbadać przyczyny przetrwania przez Clintona w trakcie kryzysu związanego z impeachmentem, wykorzystano dane z ogólnokrajowego sondażu przeprowadzonego we wrześniu i październiku 1998 r. Przyczynami tymi były: solidna gospodarka, wysoka popularność prezydenta wśród opinii publicznej oraz towarzyszące mu niższe oceny publiczne jego głównych adwersarzy: specjalnego prokuratora Kennetha Starra i kontrolowanego przez Republikanów Kongresu USA. Wyniki gospodarcze miały bezpośredni wpływ na publiczne poparcie dla impeachmentu. Ciągłe przesłuchania w Kongresie oddziaływały na opinię publiczną, ale nie w sposób, który najczęściej zakładano. Bardziej przychylne oceny stanu amerykańskiej gospodarki były faktycznie związane ze stosunkiem

³ Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Bill_Clinton (dostęp: 12.07.2023).

do ukarania prezydenta, choć opinia publiczna miała poważne wątpliwości co do jego etyki. Ponieważ obaj aktorzy oskarżający prezydenta (Starr, Kongres) mieli wyjątkowo niską średnią aprobatę, ta dynamika działała na korzyść Clintona (Silva, Jenkins-Smith, Waterman 2007, 468).

To właśnie stan gospodarki spowodował, że Clinton miał 70% poparcia przed ogłoszeniem orędzia o stanie państwa w dniu 19 stycznia 1999 r., co niewątpliwie rzutowało na podejście opinii publicznej do wymierzonej przeciwko niemu procedury. Z kolei – porównawczo – słabe wyniki gospodarcze oddziaływały na klimat wokół procedury impeachmentu prezydenta Nixona.

Taka ocena sytuacji związanej z procedurą impeachmentu doprowadziła do tego – jak wynika z przeprowadzonych przez Gary’ego C. Jacobsona badań wyborów do Kongresu USA w 1998 r. – że wyborcy zdecydowanie popierali polityczne *status quo* pomimo zaangażowania prezydenta w skandal, który doprowadził do wniosku o impeachment sformułowanego przez Izbę Reprezentantów (Jacobson 1999, 31).

Większość relacji z procesu prowadzonego przez Senat w sprawie Clintona opiera się na teoriach prawnych i opisach lub sugeruje, że proces był *sui generis* niezwiązany z normalną działalnością Senatu. Wskazuje się, że proces o usunięcie prezydenta można najlepiej wyjaśnić za pomocą przestrzennego modelu głosowania, z ideologicznymi szacunkami senatorów najlepiej przewidującymi wynik procesu. Wyniki badań potwierdziły hipotezę przestrzenną, ale nie rachunki prawne lub idiosynkratyczne. Sformułowano na tej podstawie wnioski, że senatorowie poproszeni o wystąpienie w roli sędziów w obliczu różnorodnych bodźców politycznych częściej zachowują się jak prawodawcy (Bentelli 2006, 236).

W przypadku procedury impeachmentu przeciwko prezydentowi Clintonowi, choć formalnie miała ona charakter odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej, dały o sobie znać skutki jej upolitycznienia. Dotyczy to nie tylko ostatecznego głosowania w Senacie, przebiegającego generalnie wokół linii politycznych podziałów, ale też taktyki, którą przyjęła większość w Izbie Reprezentantów, dążąca w istocie do upokorzenia prezydenta i osłabienia jego pozycji politycznej. To upolitycznienie było jednak możliwe w sytuacji, gdy typ zarzutów miał charakter bardziej etyczny niż związany z funkcjonowaniem państwa, jak to było w przypadku afery Watergate. Nie niósł więc tak drastycznej reakcji opinii publicznej jak ta, która została odnotowana w przypadku impeachmentu prezydenta Nixona. Tam jednak chodziło o działania, które rzucały cień na prawidłowość wyboru prezydenta, co w przypadku Stanów Zjednoczonych – jako państwa szczególnie eksponującego walory demokratycznego systemu – miało szczególny wydźwięk i w praktyce uniemożliwiło podjęcie skutecznej „osłony” prezydenta przez jego zwolenników w Kongresie w trakcie procedury impeachmentu.

5. PROCEDURA IMPEACHMENTU PRZECIWKO PREZYDENTOWI DONALDOWI TRUMPOWI

Procedura impeachmentu została zastosowana także przeciwko Donaldowi Trumpowi (Peterson 2017, 57), przy czym miało to miejsce dwukrotnie w trakcie kadencji tego prezydenta (Roland 2021, 34). Stało się to okazją do powrotu sporów o charakter prawny i zasadność sięgania po ten instrument konstytucyjny (Genovese 2018, 614). Przedmiotem zainteresowania stała się zarówno procedura postępowania, jak i jej polityczne konteksty (Cornyn 2019, 341). Analizowano przesłanki, których spełnienie uzasadnia usunięcie prezydenta z urzędu (Roman, Gonzales, Torres 2018, 9; Tobbin 2020, 34).

Podczas pierwszej próby usunięcia Trumpa z urzędu formułowane zarzuty wiązały się z kwestią wykorzystania urzędu prezydenta do wywierania politycznych nacisków na ściganie przez inne państwo (Ukrainę) syna swego przeciwnika i kandydata na prezydenta Stanów Zjednoczonych, Josepha Bidena Jr. (Trautman 2020, 141). 18 grudnia 2019 r. Izba Reprezentantów większością głosów oskarżyła prezydenta Trumpa o nadużycie władzy poprzez nakłanianie Ukrainy do ingerencji w wybory prezydenckie w 2020 r., a następnie utrudnianie Izbie dochodzenia w sprawie impeachmentu (Aschenbrenner 2020, 337). Izba uznała, że w swoim postępowaniu, łamiąc konstytucyjną przysięgę wiernego wykonywania urzędu prezydenta Stanów Zjednoczonych, Trump nadużywał tego urzędu, wykorzystując jego uprawnienia do realizacji własnych interesów politycznych, a nie interesu narodu (Fandos, Shear 2019, 1). Zarzuty przeciwko Trumpowi opierały się zasadniczo na rozmowie telefonicznej między Trumpem a prezydentem Ukrainy Wołodymyrem Zełenskim z 25 lipca 2019 r. Zełenski zwrócił się o przywrócenie pomocy wojskowej, której administracja Trumpa wcześniej nakazała odmówić Ukrainie. W odpowiedzi na tę prośbę Trump naciskał na Zełenskiego, aby ten wyświadczył mu przysługę i zbadał interesy w Ukrainie syna byłego wiceprezydenta Joe Bidena, potencjalnego przeciwnika Trumpa w wyborach powszechnych w 2020 roku (zob. *President Trump Impeachment* 2020). Był więc chętny do wykorzystania niektórych z najważniejszych uprawnień swojego urzędu do manipulowania polityką zagraniczną narodu, aby zwiększyć szansę swojej reelekcji (Gorod, Wydra 2019, 12).

Izba Reprezentantów oskarżyła prezydenta Trumpa o „nadużycie urzędu” i „obstrukcję Kongresu” (Broughton 2021, 1). Jeśli chodzi o pierwszy zarzut, Trump przyznał, że poprosił ukraińskiego prezydenta o „publiczne ogłoszenie śledztw, które przyniosłyby korzyść jego reelekcji”, kiedy 25 lipca 2019 r. w rozmowie telefonicznej poprosił Zełenskiego o „wyświadczenie nam przysługi” (Bade, Demirjian 2022, 38). Co do drugiego zarzutu: „W historii Republiki żaden prezydent w podobnej skali nigdy nie uniemożliwiał dochodzenia w sprawie impeachmentu ani nie starał się tak kompleksowo utrudniać Izbie Reprezentantów

zdolności do prowadzenia dochodzeń w sprawie poważnych przestępstw i wykroczeń” (Aschenbrenner 2000, 377).

Proces odbył się bez wzywania świadków – co miało miejsce po raz pierwszy w historii USA (dotychczas przeprowadzono 15 senackich procesów urzędników federalnych, wszystkie z udziałem świadków). Wniosek demokratów w tej sprawie poparło tylko dwoje republikanów (Susan Collins i Mitt Romney), wskutek czego został oddalony stosunkiem głosów 49 do 51 (do jego przyjęcia potrzebna była zwykła większość). Demokratom zależało na wezwaniu byłego doradcy prezydenta ds. bezpieczeństwa Johna Boltona i p.o. szefa personelu Białego Domu Micka Mulvaneya. Republikańscy senatorowie byli temu przeciwni, twierdząc, że demokraci mogli to uczynić na etapie procedowania impeachmentu w Izbie Reprezentantów (Fein, Bonifaz, Clements 2018, 34). Podczas prowadzenia śledztwa w sprawie impeachmentu Biały Dom polecił urzędnikom władzy wykonawczej, aby nie zeznawali ani nie przekazywali dokumentów.

W dniu 5 lutego 2020 r. stosunkiem głosów 48 do 52 i 47 do 53 Senat uniewinnił Trumpa (w pierwszym głosowaniu, w sprawie nadużycia władzy, za stwierdzeniem winy razem z demokratami głosował Romney). Brak poparcia pozostałych senatorów Partii Republikańskiej dla usunięcia Trumpa z urzędu wynikał z ich lojalności wobec prezydenta, lecz również z miałkości dowodów przedstawianych przez demokratów (Piotrowski 2020, 1).

Ogólnokrajowy sondaż we wrześniu 2019 r., jeden z pierwszych przeprowadzonych po tym, jak marszałek Nancy Pelosi ogłosiła, że Izba Reprezentantów rozpocznie formalne dochodzenie w sprawie impeachmentu w zakresie stosunków prezydenta z Ukrainą, ujawnił wielu respondentów już popierających impeachment Trumpa. Rozkład opinii przedstawiał się następująco: 42% Amerykanów uważało, że Donald Trump zasługuje na postawienie w stan oskarżenia, 22% uznało, że jest za wcześnie, aby to powiedzieć, a 36% już zdecydowało, że Donalda Trumpa nie należy stawiać w stan oskarżenia. Około jedna trzecia amerykańskich wyborców, którzy od początku byli przekonani, że Clinton musi odejść, a Trump musi zostać, jest taka sama – funkcjonalnie, a nie dosłownie, ponieważ wielu z tej kohorty wymarło i zostało zastąpionych w latach 1998–2019. Każda poważna próba usunięcia prezydenta musiała skonfrontować się z tym segmentem lojalności elektoratu wobec badanego prezydenta (Parene 2019, 20).

Podobnie jak jego praktyka dotycząca fałszywych oświadczeń i krzywoprzysięstwa, Departament Sprawiedliwości USA oferuje niewiele wewnętrznych wskazówek przy wyborze utrudniania postępowań sądowych jako podstawy postępowania karnego. Rzeczywista praktyka, jak było widać ostatnio w odmiennym poglądzie specjalnego doradcy Roberta Muellera i prokuratora generalnego Williama Barra w badaniu zarzutów obstrukcji przez prezydenta Donalda Trumpa – nakreślonych w Raporcie Muellera – wskazuje na niespójność w tym obszarze prawa (Podgor 2021, 659).

Bezprecedensowa w historii Stanów Zjednoczonych sytuacja uruchomienia procedury impeachmentu drugi raz w ciągu jednej kadencji wobec urzędującego prezydenta poprzedzona została próbą wykorzystania innego mechanizmu odsunięcia głowy państwa od władzy, to jest mechanizmu przewidzianego w XXV Poprawce do Konstytucji. W porównaniu do procedury impeachmentu, mechanizm z XXV Poprawki jest procesem szybszym, niewymagającym postawienia zarzutów ani przeprowadzenia postępowania w Kongresie. Wymaga jednak szczególnie trudnej politycznie decyzji wiceprezydenta działającego w porozumieniu z szefami departamentów amerykańskiego rządu, obarczonej potencjalnymi konsekwencjami w razie powrotu do władzy odsuniętego prezydenta wobec całkowitego uzależnienia administracji od decyzji głowy państwa. Właśnie te okoliczności uznaje się za przyczynę braku zastosowania analizowanych przepisów w praktyce (Kraśnicka 2021, 319).

Po fatalnych wydarzeniach z 6 stycznia 2021 r. na Kapitolu (na czternaście dni przed objęciem urzędu przez nowo wybranego prezydenta elekta Joe Bidena) w trybie pilnym rozważane były przez Partię Demokratyczną mechanizmy odsuwające prezydenta od władzy, to jest uruchomienie procedury opisanej w XXV Poprawce do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, czyli odebranie władzy poprzez odpowiednie oświadczenia właściwej reprezentacji władzy wykonawczej oraz drugi impeachment. Wobec odrzucenia możliwości zastosowania sekcji 4 XXV Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych przez wiceprezydenta Mike'a Pence'a doszło do pierwszego w historii tego państwa ponownego postawienia prezydentowi zarzutów w trybie impeachmentu. W pierwszym postępowaniu, mającym na celu usunięcie z urzędu prezydenta Trumpa, poszczególne kroki proceduralne podejmowane były w pewnych odstępach czasowych, a sama decyzja o uruchomieniu impeachmentu poprzedzona została wieloma debatami zarówno w Izbie Reprezentantów, jak i w mediach oraz wśród ekspertów w dziedzinie politologii i prawników. Natomiast decyzję o wykorzystaniu tej procedury po raz drugi podjęto błyskawicznie, w następstwie bezprecedensowych zamieszek wywołanych przez tłum zebrany na Kapitolu 6 stycznia 2021 r., czyli w dniu, w którym Kongres formalnie zatwierdzał głosy elektorskie w wyborach prezydenckich (Kraśnicka 2022, 86).

Wobec odmowy podjęcia działań w trybie XXV Poprawki przez wiceprezydenta M. Pence'a Izba Reprezentantów przeprowadziła szybki proces decyzyjny. Sformułowano tylko jeden zarzut w postaci pojedynczego artykułu impeachmentu (Nourse 2021, 34). Zarzut z kategorii innych ciężkich przestępstw i przewinień polegał tym razem na podżeganiu do rebelii (*incitement of insurrection*), a oparty był na dwóch przesłankach. Pierwsza to wystąpienie prezydenta Trumpa z 6 stycznia 2021 r., w którym padły słowa podważające ważność wyników wyborów prezydenckich i w którym prezydent podkreślał konieczność „walki” o kraj („we won this election, and we won it by a landslide (...), if you don't fight like hell you're not going to have a country anymore”). Druga przesłanka to rozmowa

telefoniczna z 2 stycznia 2021 r. w sprawie wyborów w stanie Georgia. W rozmowie tej prezydent Trump wzywał Sekretarza Stanu Georgia, Brada Raffenspergera, do „znalezienia” odpowiedniej liczby głosów koniecznych do wygrania przez niego wyborów prezydenckich w tym stanie. W głosowaniu nad artykułem impeachmentu padł historyczny rekord, gdyż aż 10 członków Izby Reprezentantów z Partii Republikańskiej głosowało za postawieniem prezydentowi zarzutu. Prezydent Trump po raz drugi więc postawiony został w stan oskarżenia, przy 232 głosach za i 197 przeciw. Głosowanie odbyło się 13 stycznia 2020 r. Debatę w Senacie zakończyło głosowanie w kwestii tego, czy Senat ma prawo głosować wniosek o impeachment w stosunku do osoby, która już nie sprawuje urzędu, w którym (zgodnie z wcześniejszymi kalkulacjami) większością 56 do 44 przegłosowana została decyzja o tym, że Senat ma umocowanie do sądenia byłego prezydenta, któremu Izba Reprezentantów postawiła zarzuty w procedurze impeachmentu. W ostatecznym jednak głosowaniu 43 głosami senatorów republikańskich uniewinniono Trumpa od stawianych mu zarzutów, co uniemożliwiło głosowanie nad kluczową sankcją zakazu sprawowania funkcji publicznych w przyszłości. Czwarty w historii Stanów Zjednoczonych prezydencki impeachment zakończył się uniewinnieniem (Kraśnicka 2022, 102–103; Krent 2020, 537⁴).

Chociaż Sąd Najwyższy USA dokłada wszelkich starań, aby uniknąć „politycznego uwikłania”, czasami jest on jednak nieświadomie wciągany do niego. Zachowanie Prezesa Sądu Najwyższego Johna Glovera Robertsa podczas procedury impeachmentu prezydenta Trumpa nie legitymizowało tego postępowania. Działania Robertsa zmniejszyły gotowość do zaakceptowania decyzji SN, a w niektórych przypadkach negatywnie wpłynęły na postrzeganą ich zasadność. Krytyka Prezesa Sądu Najwyższego przez senatorów zmniejszyła akceptację jego decyzji. Ustalenia te wyjaśniają zarówno granice legitymizacji instytucji, jak i wątki charakteru wsparcia publicznego w czasach większego upolitycznienia Sądu Najwyższego przez podmioty zewnętrzne (Armaly, Enders 2021, 205).

W kontekście przebiegu procedury impeachmentu w stosunku do prezydenta Trumpa zastanawiano się nad jej otwartością i integralnością, zwłaszcza w odniesieniu do głosowania przeprowadzonego w Senacie (Amar, Mazzone 2020, 456). Jednocześnie podnoszony był problem „konstytucyjnej moralności” (Goldstein 2020, 475).

Podjęcie procedury impeachmentu przeciwko prezydentowi Trumpowi wywoływało reperkusje międzynarodowe i rzutowało na postrzeganie Stanów Zjednoczonych w świecie (Lichtman 2017, 23).

Upolitycznienie tej procedury w przypadku Trumpa ujawniło się przede wszystkim w pierwszej próbie jego zastosowania, gdy nie udało się jednoznacznie udowodnić naruszenia prawa przez prezydenta, a politycznemu charakterowi tej procedury sprzyjał fakt, że w tle była kampania prezydencka, stąd

⁴ Zob. też https://pl.wikipedia.org/wiki/Donald_Trump (dostęp: 12.07.2023).

zaangażowanie demokratycznych członków Kongresu miało niewątpliwie polityczny kontekst.

W drugim przypadku zastosowania procedury impeachmentu przeciwko prezydentowi Trumpowi ciężar zarzutów bez wątpienia odzwierciedlał charakter odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej, ale upolitycznienie, jakie miało tu niewątpliwie miejsce, wiązało się z emocjami towarzyszącymi wyborom prezydenckim w 2020 r., a także ze zróżnicowanymi reakcjami na zachowania prezydenta Trumpa po ogłoszeniu wyników wyborów. To, że za zaskakujące uznano głosowanie niektórych senatorów republikańskich za możliwością podjęcia procedury impeachmentu przeciwko byłemu prezydentowi, najlepiej świadczy o tym, iż w swym ostatecznym wydzwieku głosowanie w tej sprawie przebiega wzdłuż linii przynależności politycznej członków Senatu. Postępowanie przeciwko Trumpowi przyniosło więc nowe argumenty w kwestii tego, czy impeachment to czysta procedura odpowiedzialności prawnokonstytucyjnej, czy też w wielu aspektach podlega upolitycznieniu.

6. UWAGI KOŃCOWE

Omówione cztery próby zastosowania procedury impeachmentu przeciwko prezydentom Stanów Zjednoczonych (Richard Nixon, Bill Clinton i dwukrotnie Donald Trump) nie rozstrzygnęły jednoznacznie dylematu, czy w przypadku tej procedury mamy do czynienia z klasyczną odpowiedzialnością prawnokonstytucyjną, czy też z upolitycznieniem, prowadzącym *de facto* do zmiany charakteru tej procedury. Z jednej strony przykład impeachmentu Nixona wskazuje, że upolitycznienie ma swoje granice, a zwolennicy Partii Republikańskiej w Kongresie nie byli w stanie „osłonić” prezydenta Nixona wobec skali reakcji opinii publicznej na aferę Watergate, co było niewątpliwie zasadniczą przyczyną złożenia przez niego rezygnacji z urzędu. Z drugiej strony impeachment Clintona dowodzi, że gdy charakter zarzutów nie porusza w sposób szczególny opinii publicznej, a jednocześnie docenia ona osiągnięcia prezydenta w sferze gospodarczej, łatwiej jest mu zapewnić „osłonę” i związana z nim partia nie ma trudności w zablokowaniu jego usunięcia, które nastąpiłoby w przypadku uzyskania 2/3 głosów poparcia dla wniosku o usunięcie prezydenta w głosowaniu w Senacie.

Prawidłowość ta potwierdziła się również w przypadku pierwszego impeachmentu prezydenta Trumpa: charakter zarzutów, a zwłaszcza ich polityczny kontekst, nie uniemożliwiły zastosowania przez zwolenników Partii Republikańskiej „osłony” prezydenta podczas głosowania w Senacie. Bardziej złożony charakter miała druga próba usunięcia Trumpa z urzędu. Skala negatywnej reakcji amerykańskiej opinii publicznej była tak znacząca, że przypominała atmosferę z okresu afery Watergate. To, że republikanom udało się zastosować skuteczną „osłonę”, wynikało z podziału, jaki wystąpił w społeczeństwie amerykańskim, a także

z faktu, że decydująca faza procedury miała miejsce już po zakończeniu kadencji prezydenta. Mógł więc przeważać argument, że usunięcie miałyby jedynie charakter symboliczny i sprzyjało umocnieniu podziałów politycznych w społeczeństwie amerykańskim. Niewątpliwie miało tu więc miejsce upolitycznienie procedury i wystąpiły kalkulacje typowe dla procedur odpowiedzialności politycznej znanych z systemów parlamentarno-gabinetowych.

Nie oznacza to jednak, że nawet skrajne interpretacje pozwalają na utożsamianie impeachmentu z procedurami odpowiedzialności politycznej. W przypadku impeachmentu musi bowiem być sformułowany zarzut złamania prawa, choć przesłanki konstytucyjne nie są tu jednoznaczne, a ocena, czy rzeczywiście doszło do ich wypełnienia, podlega politycznym ocenom, otwierając pole do upolitycznienia procedury.

BIBLIOGRAFIA

- Altshuler, Fred H. 2000. „Comparing the Nixon and Clinton Impeachments”. *The Hastings Law Journal* 51(4): 745–752.
- Amar, Vikram D. Jason Mazzone. 2020. „The Power to ‘Try’ Cases of Impeachment: Some Reflections on the Finality, Transparency and Integrity of Senate Adjudications of Presidential Impeachments (Including That of Donald J. Trump)”. *Chicago-Kent Law Review* 95(2): 456–473.
- Armaly, Miles T. Adam M. Enders. 2021. „Affective Polarization and Support for the U.S. Supreme Court”. *Political Research Quarterly* (75)2: 409–424.
- Aschenbrenner, Peter J. 2000. „The United States of America – Impeachment Proceedings Against President Donald J. Trump”. *Public Law* 2: 377–379.
- Bade, Rachael. Karoun Demirjian. 2022. *Unchecked: The Untold Story Behind Congress’s Bothed Impeachments of Donald Trump*. New York: William Morrow.
- Bentelli, Anthony M. 2006. „The Spatial Model of the Trial of President Clinton”. *American Political Research* 34(4): 535–559. <https://doi.org/10.1177/1532673X05282848>
- Berger, Raoul. 1973. *Impeachment. The Constitutional Problems*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Black, Charles L. Jr. Phillip Bobbitt. 2018. *Impeachment: A Handbook*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv5cgb9r>
- Blum, Jennifer L. 1994. „How Much Prices Is Due: The Senate Impeachment Trial Process After Nixon v. United States”. *Catholic University Law Review* 44(1): 243–278.
- Bowman, Frank O. 2019. *High Crimes and Misdemeanors: A History of Impeachment for the Age of Trump*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broughton, J. Richard. 2021. „The Second Article and Congressional Self-Defense”. *Houston Law Review* 59: 259–311.
- Brown, Lowell. 2022. *Prosecution of the President of the United States: The Constitution, Executive Power, and the Rule of Law*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-81373-4>
- Busby, Robert. 2001. *Defending the American Presidency: Clinton and the Lewinsky Scandal*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780333992708>
- Cohen, Daniel. 2000. *Impeachment of William Jefferson Clinton*. Brookfield: Twenty-First Century Books.
- Conyers, John Jr. 1974. „Why Nixon Should Have Been Impeached”. *Black Politics* 6(2): 2–8.

- Cornyn, John. 2019. „Statement for the Record: Impeachment Trial of Donald John Trump”. *Texas Review of Law and Politics* 24(2): 340–353.
- Cramer Brownell, Kathryn. 2021. „The Impeachment of Bill Clinton”. *American Heritage* 66(2): 6.
- Crump, David. 2019. „Does Impeachment by Conviction Create Undue Prejudice? An Experiment and an Analysis”. *Akron Law Review* 53(1): 1–30.
- Engel, John A. Jon Meacham. Timoty Naftali. Peter Baker. 2018. *Impeachment: An American History*. New York: Modern Library.
- Erskine, Daniel H. 2010. „The Age of Impeachment: American Constitutional Culture Since 1960”. *The American Journal of Legal History* 2: 223–224. <https://doi.org/10.1093/ajlh/50.2.223>
- Fakdadebo, Omololu. 2019. *Impeachment in Nigerian Presidential System: Challenges, Successes and the Way Forward*. Singapore: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-6041-5>
- Fandos, Nicholas. Michael D. Shear. 2019. „Trump Impeached for Abuse of Power and Obstruction of Congress”. *The New York Times* 18 December.
- Fein, Ron. John Bonifaz. Ben Clements. 2018. *Constitutional Demands It: The Case of the Impeachment of Donald Trump*. London–New York: Melville House.
- Franklin, Daniel P. Stanley M. Caress. Robert M. Sanders. Cole D. Taratoot. 2020. *The Politics of Presidential Impeachment*. Albany: State University of New York.
- Fry, Brian R. John S. Stolarek. 1981. „The Nixon Impeachment Vote: A Speculative Analysis”. *Presidential Studies Quarterly*: 11(3): 387–394.
- Genovese, Michael A. 2018. „Impeachment Revisited in the Age of Trump: Book Review Essay”. *Presidential Studies Quarterly* 3: 614–618. <https://doi.org/10.1111/psq.12465>
- Gerhard, Michael J. 1994. *Rediscovering Nonjusticiability: Judicial Review of Impeachments After Nixon*. Durham: Duke University School of Law. <https://doi.org/10.2307/1372872>
- Gerhardt, Michael J. 2019. *The Federal Impeachment Process: A Constitutional and Historical Analysis*. Chicago–London: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226554976.001.0001>
- Ginsburg, Tom. Aziz Huq. David Landau. 2019. *The Uses and Abuses of Presidential Impeachment*. Chicago: University of Chicago Law School.
- Goldstein, Joel K. 2021. „The Senate, the Trump Impeachment Trial and Constitutional Morality”. *Chicago Kent Law Review* 95(2): 475–495.
- Gorod, Brienne. Elizabeth Wydra. 2019. „High Crimes: The In-depth Case for Trump’s Impeachment”. *The New Republic*. <https://newrepublic.com/article/155643/trump-articles-of-impeachment-high-crimes> (dostęp: 22.03.2022).
- Graff, Garret M. 2022. *A Watergate: A New History*. New York: Avid Reader Press.
- Gunther, Gerald. 1974. „Judicial Hegemony and Legislative Autonomy: The ‘Nixon’ Case and Impeachment Process”. *UCLA Law Review* 22: 30–39.
- Hinojosa, Victor J. Anibal S. Perez-Linan. 2006. „Presidential Survival and the Impeachment Process: The United States and Columbia”. *Political Science Quarterly* 4: 653–675. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165X.2006.tb00585.x>
- Hirsh, Allan. 2018. *Impeaching the President: Past, Present, and the Future*. San Francisco: City Lights Book.
- Hodak, George. 2009. „Clinton Impeached”. *ABA Journal* 95(12): 72.
- Jacobson, Gary C. 1999. „Impeachment Politics in the 1998 Congressional Elections”. *Political Science Quarterly* 114(1): 31–51. <https://doi.org/10.2307/2657990>
- Jaskiernia, Jerzy. 1975. „Zagadnienie podstaw do wszczęcia procedury impeachment przeciwko urzędnikom federalnym w prawie i praktyce ustrojowej Stanów Zjednoczonych”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 4: 119–135.
- Katyal, Neal. 2019. *Impeach: The Case Against Donald Trump*. Boston–New York: Mariner Books, Houghton Muffin Harcourt.

- Klepeis, Alicia. 2018. *Understanding the Impeachment Process*. New York: PowerKids Press.
- Kranz, Harry. 1973. „Count One for Impeachment: Nixon v. The First Amendment”. *Human Rights* 3(2): 173–210.
- Kraśnicka, Izabela. 2021. „Odsunięcie prezydenta od władzy na mocy XXV Poprawki do amerykańskiej Konstytucji”. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 3: 319–330. <https://doi.org/10.15804/ppk.2021.03.21>
- Kraśnicka, Izabela. 2022. „Dwukrotny impeachment prezydenta Donalda Trumpa jako precedens w historii Stanów Zjednoczonych Ameryki”. *Przegląd Sejmowy* 2: 85–108. <https://doi.org/10.31268/PS.2022.100>
- Krent, Harold J. 2020. „Can President Trump Be Impeached as Mr. Trump? Exploring the Temporal Dimension of Impeachments”. *Chicago-Kent Law Review* 95(2): 537–549.
- Lavelle, M. Ackerman, E. 1998. „Perjury and the President”. *U.S. News & World Report* 125(13): 22.
- Lee, Don S. Soonae Park. 2021. „Bureaucratic Responsiveness in Times of Political Crisis: The Case of Presidential Impeachment”. *Public Administration* 3: 563–580. <https://doi.org/10.1111/padm.12701>
- Lichtman, Allan J. 2017. *The Case for Impeachment*. New York: Dey Street Books.
- Morin, Isobel V. 1996. *Impeaching the President*. Brookfield: Millbrook Press.
- Neumann, Richard K. Jr. 2007. „The Revival of Impeachment as a Partisan Political Weapon”. *Hastings Constitutional Law Quarterly* 24(2): 161–327.
- Nourse, Victoria F. 2021. *Impeachments of Donald Trump: An Introduction to Constitutional Interpretation*. New York: West Academic Publishing.
- O’Connell Pearson, P. 2020. *Conspiracy: Nixon, Watergate, and Democracy Defenders*. New York: Simon & Schuster.
- Pareene, Alex. 2019. Making Impeachment Matter. *The New Republic*. <https://newrepublic.com/article/155686/making-impeachment-matter-andrew-johnson-donald-trump> (dostęp: 18.02.2022).
- Pastusiak, Longin. 1999. *Prezydenci Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry.
- Peterson, Christopher Louis. 2017. „Trump University and Presidential Impeachment”. *Oregon Law Review* 1: 59–121. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2841306>
- Philips, James Cleith. John C. Yoo. 2021. „You’re Fired: The Original Meaning of Presidential Impeachment”. *Southern California Law Review* 94(5): 1191–1278.
- Piotrowski, Mateusz. 2022. *Konsekwencje uniewinnienia Donalda Trumpa w procedurze impeachmentu*. https://pism.pl/publikacje/Konsekwencje_uniewinnienia_Donaldal_Trumpa_w_procedurze_impeachmentu (dostęp: 3.09.2022).
- Podgor, Ellen S. 2021. „Obstruction of Justice: Redesigning the Shortcut”. *Brigham Young University Law Review* 46(3): 657–718.
- „President Trump Impeached and Acquitted of Charges Relating to His Conduct of Foreign Affairs”. 2020. *The American Journal of International Law* 114(3): 494–504. <https://doi.org/10.1017/ajil.2020.40>
- Rasmussen, Marcus E. 2020. *Congressional Powers: Contempt, Subpoenas and Impeachment*. New York: Snova.
- Rathey, Justin D. 2021. „Impartial Justice: Restoring Integrity to Impeachment Trials”. *Pepperdine University School of Law* 1: 1–47. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3906351>
- Rattinger, Alexandra. 2017. „The Impeachment Process of Brazil: A Comparative Look at Impeachment in Brazil and the United States”. *The University of Miami Inter-American Law Review* 1: 129–166.
- Riggs, Fred W. 1999. „Impeachment vs. Harassment”. *Public Administration Review* 59(1): 1–4. <https://doi.org/10.2307/977474>

- Roland, James. 2021. *Impeachment: Donald Trump and History of Presidents in Peril*. Minneapolis, MN: Lerner Publications.
- Roman, Ediberto. Melissa Gonzales. Dianet Torres. 2018. „Collusion, Obstruction of Justice, and Impeachment”. *Journal of Legislation* 1: 9–59.
- Ross, Edmund G. 2000. *History of the Impeachment of Andrew Johnson, President of the United States, by the House of Representatives, and His Trial by the Senate for High Crimes and Misdemeanors in Office, 1868*. Washington: Project Gutenberg, Library of Congress.
- Shin, Gi-Wook. Renee J. Moon. 2017. „South Korea After Impeachment”. *Journal of Democracy* 28(4): 117–131. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0072>
- Silva, Carol L. Hank C. Jenkins-Smith. Richard W. Waterman. 2007. „Why Did Clinton Survive the Impeachment Crisis? A Test of Three Explanations”. *Presidential Studies Quarterly* 37(3): 468–485. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2007.02607.x>
- Starr, Kenneth. 2018. *Contempt: A Memoir of the Clinton Investigation*. New York: Sentinel.
- Stewart, David D. 2009. *Impeached: The Trial of President Andrew Johnson and the Fight for Lincoln's Legacy*. New York: Simon & Schuster.
- Sumrall, Allen C. 2020. „The Law Incongruous Ideas of Impeachment: ‘Impeachable Offences’ and the Constitutional Order”. *President Studies Quarterly* 4: 948–967. <https://doi.org/10.1111/psq.12681>
- Sunstein, Cass R. 2017. *Impeachment: A Citizens Guide*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674984189>
- Szucs, Rebecca. 2014. „A Democracy’s ‘Poor Performance’: The Impeachment of Paraguayan President Fernando Lugo”. *The George Washington International Law Review* 46(2): 409–436.
- Tobbin, Jeffrey. 2020. *True Crimes and Misdemeanors: The Investigation of Donald Trump*. New York: Penguin Random House.
- Trautman, Lawrence J. 2020. „Impeachment, Donald Trump and the Attempted Extortion of Ukraine”. *Peace Law Review* 2: 143–224. <https://doi.org/10.58948/2331-3528.2019>
- Tribe, Laurence H. 2018. *The End of Presidency: The Power of Impeachment*. New York: Basic Books.
- Uschan, Michael V. 2010. *Watergate*. Detroit: Lucent Books.
- Whittington, Keith E. 2020. „A Formidable Weapon of Faction? The Law and Politics of Impeachment”. *Wake Forest Law Review* 2: 1–31. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3328981>
- Winneapple, Brenda. 2019. *Impeachers: The Trial of Andrew Johnson and the Dream of a Just Nation*. New York: Random House.
- Zeifman, Jerry M. 1995. *Without Honor: Crimes of Camelot and the Impeachment of Richard Nixon*. New York: Thunder’s Mouth Press.